

تحلیل آثار محیطی توسعه گردشگری در نواحی روستایی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: ناحیه آق‌سو - کلاله / استان گلستان)

غلامحسین عبدالله زاده*: استادیار دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

خدیجه صالحی: دانشجوی کارشناسی ارشد رشته توسعه روستایی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

طاهره قرقانی: دانشجوی کارشناسی ارشد رشته توسعه روستایی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران

وصول: ۱۳۹۳/۱/۲۸ پذیرش: ۱۳۹۴/۵/۲۷، صص ۱۷۰-۱۴۷

چکیده

امروزه گردشگری یکی از بخش‌های بزرگ اقتصاد است که با رشدی سریع قابلیت حمایت از جامعه محلی را در ایجاد تنوع اقتصادی داراست؛ درحالی‌که، توسعه گردشگری در نواحی روستایی پیامدهای مختلف مثبت و منفی زیست‌محیطی را در پی دارد. برنامه‌ریزی برای ایجاد تعادل بهینه بین منافع و هزینه‌های زیست‌محیطی توسعه گردشگری، نیازمند شناخت نگرش جامعه میزبان نسبت به پیامدهای محیط‌زیستی گردشگری است. ناحیه آق‌سو در شهرستان کلاله استان گلستان نیز جاذبه‌های طبیعی فراوانی دارد که در فصول مختلف سال همواره مورد توجه گردشگران زیادی است. این مطالعه با هدف بررسی نگرش جامعه روستایی نسبت به تأثیرات زیست‌محیطی گردشگری در ناحیه آق‌سو در استان گلستان اجرا شده است. به این منظور، از روش پژوهش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر پیمایش پرسشنامه‌ای استفاده شد. از ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده شد. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه بر اساس نظرات خبرگان محلی و برخی از استادان دانشگاه و پایایی پرسشنامه از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای بخش‌های پرسشنامه در دامنه $\alpha=0/687$ تا $\alpha=0/888$ تأیید شد. از داده‌های ۱۳۰ نفر از سرپرستان خانوار که به صورت تصادفی از ۵ روستای دهستان آق‌سو انتخاب شدند، برای تحلیل استفاده شد. در این پژوهش دو متغیر وابسته تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی بود که اثر متغیرهای مستقل شامل تعلق اجتماعی، وابستگی اقتصادی به گردشگری، نگرش محیط‌زیستی، استفاده از جاذبه‌های گردشگری، دغدغه اجتماعی و ادراک از وضعیت اقتصادی بر آنها از طریق رگرسیون چندگانه توأم بررسی شد. همچنین، وضعیت این دو متغیر در بین گروه‌های مختلف پاسخگویان از طریق آزمون‌های مقایسه‌ای t و F برای نمونه‌های مستقل نیز ارزیابی شد. نتایج نشان داد، مواردی مانند «افزایش همکاری مردم روستا برای حفظ محیط زیست» و «توجه بیشتر به اصول بهداشتی و جلوگیری از مصرف بی‌رویه» از جمله مهم‌ترین تأثیرات مثبت و «افزایش زباله، فاضلاب و آشغال» و «ازدحام جمعیت در مسیر و محدوده جنگل» نیز از جمله مهم‌ترین تأثیرات منفی بوده است. همچنین، متغیرهای جنسیت، تأهل، بومی بودن، تحصیلات، سن، درآمد و فاصله مکانی تا جاذبه گردشگری تأثیری بر ادراک از پیامدهای مثبت و منفی محیط‌زیستی نداشتند. درحالی‌که، افراد عضو نهادهای روستایی تأثیرات منفی محیط‌زیستی را بیشتر از افراد غیرعضو ارزیابی کردند، افراد با سابقه اقامتی بیشتر در روستا تأثیرات مثبت را کمتر ارزیابی کردند. نتایج آزمون ویلکاکسون نشان داد پاسخگویان تأثیرات منفی محیط‌زیستی توسعه گردشگری در روستاهای محل سکونت خود را بسیار بیشتر از تأثیرات مثبت آن ارزیابی کرده‌اند. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه نشان داد متغیرهای تعلق اجتماعی، نگرش زیست‌محیطی و دغدغه اجتماعی تأثیر معنادار مستقیمی بر ادراک از هزینه‌های منفی زیست‌محیطی دارند. همچنین، متغیرهای تعلق اجتماعی، وابستگی اقتصادی به گردشگری و ادراک از وضعیت اقتصادی نیز تأثیر معنادار مستقیمی بر ادراک از تأثیرات مثبت دارند.

واژه‌های کلیدی: گردشگری روستایی، تأثیرات زیست‌محیطی، نگرش جامعه روستایی، استان گلستان

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

در سال‌های اخیر صنعت گردشگری در جهان رو به گسترش بوده است؛ به گونه‌ای که امروزه گردشگری نه تنها یکی از بزرگ‌ترین بخش‌های اقتصادی است، بلکه در بیشتر کشورها نیز رشد سریعی دارد (Lourenco et al., 2009: 15). تقاضا و تمایل برای گردشگری با انگیزه‌های مختلف به‌منظور تفریح، زیارت و تجارت در حال افزایش است (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۰). در این میان، گردشگری روستایی یکی از مهم‌ترین صنایعی است که از ظرفیت‌های لازم برای کمک به جوامع محلی در راستای توسعه فعالیت‌های اقتصادی برخوردار است (رضایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۴). با وجود این، گردشگری، نسخه‌ای همه‌جانبه برای توسعه اقتصاد روستا نیست؛ زیرا قابلیت ایجاد هم‌زمان تأثیرات مثبت و منفی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و محیط‌زیستی در نواحی روستایی را دارد (Abdollahzadeh and Sharifzadeh, 2014: 126). جوامع میزبان ممکن است به علت قابلیت‌هایی همچون ایجاد شغل، جذب سرمایه، درآمدزایی، افزایش رفاه و توسعه زیرساخت‌ها و خدمات، به توسعه گردشگری نگرش مثبت داشته باشند (Saveriades, 2000: 148; Mitchell and Reid, 2001: 114; Andriotis, 2002: 54)؛ یا از طرف دیگر، به دلایلی همچون تخریب‌های محیط‌زیستی و تضادهای فرهنگی ساکنان ناحیه میزبان نسبت به توسعه گردشگری نگرش منفی داشته باشند (Chen, 2000: 21; Liu et al., 1987: 18; Perdue et al., 1990: 586). اغلب مردم بر اساس قضاوت‌های خود نسبت به پیامدهای مثبت و منفی گردشگری آگاهی نسبی دارند که توجه به این دیدگاه‌ها عامل ضروری برای موفقیت هرگونه برنامه توسعه گردشگری است (Allen et al., 1988: 17; Lankford

and Howard, 1994: 122; Ritchie, 1988: 200)؛ بنابراین، آگاهی از نگرش جامعه میزبان نسبت به پیامدهای توسعه گردشگری و شناخت دغدغه‌های واقعی آنها در تدوین سیاست‌های مناسب برای افزایش منافع و کاهش هزینه‌های گردشگری به دست‌اندرکاران کمک می‌کند.

بسیاری از مطالعات تجربی نگرش جامعه روستایی را نسبت به پیامدهای اقتصادی و فرهنگی - اجتماعی در مقاصد گردشگری و نواحی روستایی بررسی کرده‌اند؛ درحالی‌که کمتر به بررسی پیامدهای زیست‌محیطی گردشگری روستایی که حساسیت ویژه‌ای نیز دارد، پرداخته شده است. در واقع مردم روستایی در مقایسه با دیگر تأثیرات منفی گردشگری، نگرانی بیشتری نسبت به مشکلات محیط‌زیستی بیان می‌کنند (Liu et al., 1987: 18; Kuvan and Akan, 2005: 691). گردشگری از نظر محیط‌زیستی، هم تأثیرات مثبت و هم منفی به همراه دارد که پیشگیری از تأثیرات منفی، از جمله ضرورت‌ها برای حفظ منابع محیط‌زیستی و حتی فرهنگی، اجتماعی مناطق گردش‌پذیر است (صالحی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۶)؛ بنابراین، نیاز بیشتر به مدیریت بهتر گردشگری و محیط زیست نه تنها برای حفظ محیط زیست برای نسل آینده، بلکه در راستای افزایش منافع اجتماعی و اقتصادی گردشگری و توجه به کیفیت زندگی ساکنان محلی نیز مهم است (Baysan, 2001: 219).

چشمه و جنگل آق‌سو نیز از مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی گردشگری در شهرستان کلاله محسوب می‌شود که علاوه بر داشتن چشمه زلال و خنک و پر آب، جنگل سرسبز و زیبا و امکانات تفریحی و رفاهی دارد که سالانه و در طی فصول مختلف سال به‌ویژه در بهار، گردشگران زیادی را هم از داخل استان گلستان و هم از خارج از استان جذب می‌کند؛ بنابراین، توسعه گردشگری و ورود گردشگران به چشمه آق‌سو برخی

تأثیرات مثبت و منفی را در محیط زیست منطقه ایجاد کرده است که هدف پژوهش هم مطالعه و شناخت این پیامدها و ارائه برخی پیشنهادها برای کاهش تأثیرات منفی و افزایش تأثیرات مثبت زیست‌محیطی گردشگری است.

۲-۱- ضرورت پژوهش

توسعه گردشگری در نواحی روستایی، پیامدهای مختلف مثبت و منفی زیست‌محیطی را در پی دارد. برنامه‌ریزی برای ایجاد تعادل بهینه بین منافع و هزینه‌های زیست‌محیطی توسعه گردشگری نیازمند شناخت نگرش جامعه میزبان نسبت به پیامدهای محیط‌زیستی گردشگری است. هرچند مطالعات مختلفی درباره نگرش جامعه میزبان در خصوص پیامدهای اجتماعی و اقتصادی گردشگری انجام شده است، اما مطالعاتی که فقط بر جنبه‌های مثبت و منفی محیط‌زیستی تمرکز کرده باشند، اندک است؛ درحالی‌که نواحی روستایی، محیط زیست حساسی دارند که ورود گردشگران تأثیرات چشمگیری بر آن می‌گذارد. بررسی تأثیرات محیط‌زیستی ورود گردشگران به چشمه و جنگل آق‌سو در شهرستان کلاله استان گلستان از آن‌رو ضرورت دارد که این ناحیه با دارا بودن جاذبه‌های طبیعی به‌ویژه در فصل‌های بهار و پاییز پذیرای خیل زیادی از گردشگران است که نگرانی اساسی برای دوستانان محیط‌زیست در منطقه ایجاد کرده است؛ بنابراین، شناخت نگرش جامعه میزبان به مسئولان در سطح منطقه و استان کمک می‌کند تا سیاست‌ها و اقدامات مؤثری را برای حفظ محیط زیست منطقه و کاهش حساسیت جامعه میزبان، با حفظ رونق اقتصادی منطقه اجرا کنند.

۳-۱- اهداف پژوهش

اهداف اصلی پژوهش عبارت‌اند از:

- شناسایی و تحلیل تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی گردشگری از دیدگاه ساکنان روستایی در

ناحیه مورد مطالعه؛

- تحلیل عوامل مؤثر بر ادراک از تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی گردشگری در جوامع روستایی میزبان؛

۴-۱- پرسش‌های پژوهش

بر اساس اهداف بیان‌شده، پرسش‌های پژوهش به شرح زیر تدوین شده‌اند:

- تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی گردشگری در ناحیه مورد مطالعه کدام است؟

- نگرش گروه‌های مختلف پاسخگویان به تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی گردشگری چگونه است؟

- عوامل مؤثر بر ادراک پاسخگویان از تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی گردشگری چیست؟

۵-۱- پیشینه پژوهش

در ارتباط با بررسی نگرش جامعه روستایی نسبت به پیامدهای زیست‌محیطی گردشگری، مطالعات متعددی در ایران و سایر کشورها انجام شده است که به‌طور خلاصه به آنها اشاره می‌شود.

Baysan (2001: 218) در مطالعه‌ای با ارزیابی ادراک از پیامدهای زیست‌محیطی گردشگری در بین گردشگران کشورهای مختلف نتیجه گرفتند تفاوت نگرش‌ها بیشتر مربوط به اطلاعات محیط‌زیستی و سپس ملیت، سطوح آموزشی و شغل و حرفه بود. همچنین، گردشگران ملل مختلف آمادگی قبول مسئولیت در برابر محیط‌زیست را داشتند. Nyaupane and Thapa (2006: 51) در مقاله‌ای به‌دنبال بررسی درک تأثیرات زیست‌محیطی گردشگری در نپال به این نتیجه رسیدند که ساکنان محلی نسبت به مدیران تمایل بیشتری نسبت به توسعه گردشگری داشتند و پیامدهای منفی آن را کم می‌دانستند و تأثیرات مثبت بیشتری از گردشگری را بر محیط زیست بیان کردند.

روستایی در استان گلستان، بیان می‌کند تأثیرات فیزیکی - کالبدی و تأثیرات اقتصادی مربوط به جنبه‌های مثبت توسعه گردشگری روستایی و تأثیرات زیست‌محیطی و تأثیرات اجتماعی نیز از جنبه‌های منفی مرتبط با توسعه گردشگری در نواحی روستایی است. در زمینه‌های محیط‌زیستی نیز ایجاد منطقه حفاظت‌شده و مشکلات ترافیکی و شلوغی از جمله تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی بیان شده است. شبیری و همکاران (۱۳۹۲: ۱۲۹) پیامدهای مثبت محیط‌زیستی گردشگران ساحلی را نسبت به پیامدهای منفی بیشتر ارزیابی کردند و توسعه زیرساخت‌های فیزیکی گردشگری (احداث هتل‌ها، رستوران‌ها و مراکز تفریحی) را عامل ایجاد تأثیرات منفی محیط‌زیستی بیان کردند.

مهدوی و همکارانش (۱۳۸۷: ۳۹) در پژوهش خود در روستاهای دره‌کن و سولقان بر اساس نظر ساکنان محلی، نتیجه گرفتند ورود گردشگران به نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری، افزایش آلودگی و تخریب محیط‌زیست منجر شده است که با برنامه‌ریزی اصولی و تلاش برای استفاده بهینه از ورود گردشگران، وضعیت اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی و کالبدی روستاها بهبود می‌یابد. همچنین، تخریب پوشش گیاهی، افزایش قیمت زمین و مسکن، از بین رفتن فرهنگ سنتی و تضاد اجتماعی بین جامعه میزبان و میهمان مهم‌ترین پیامدهای منفی گردشگری روستایی در منطقه به‌شمار می‌رود که یعقوبی (۱۳۹۱: ۱۳۹) در مطالعه خود به‌دنبال نظرسنجی درباره برخی پیامدهای گردشگری روستایی در مناطق روستایی بخش سلطانیه بیان می‌کند. به‌صورت مشابه، مهم‌ترین تأثیرات محیط‌زیستی گردشگری شامل تخریب پوشش گیاهی، آلودگی آب‌های ساحلی و از بین رفتن چشم‌انداز ساحلی بود که قرخلو و همکاران (۱۳۸۸:

تخریب خاک، افزایش رفت و آمد و جنگل‌زدایی از جمله تأثیرات منفی و افزایش آگاهی محیط‌زیستی ساکنان و توسعه تأسیسات دفع فاضلات از جمله تأثیرات مثبت محیط‌زیستی گزارش شد. Spanou et al., (2012: 245) نظر بازدیدکنندگان را در منطقه گردشگری ایسلند در مورد درک آنها از پیامدهای زیست‌محیطی بوم‌گردشگری (اکوتوریسم) ارزیابی کرد. این مطالعه افزایش اطلاعات و آموزش گردشگران درباره حفاظت محیط‌زیست و ارزش‌های اکولوژیکی منطقه، فراهم‌آوردن امکانات و خدمات بهتر، تنظیم و ارائه سیاست بهتر را برای بهبود کیفیت محیط‌زیست ضروری می‌داند.

Amuquandoh (2010: 223) در مطالعه خود نتیجه گرفت ساکنان آگاهی کافی از پیامدهای مثبت و منفی توسعه گردشگری دارند. ساکنان روستایی هرچند اعتقاد داشتند گردشگری منجر به زیباسازی جامعه شده است، اما باعث شلوغی و ایجاد سر و صدا در جامعه نیز شده است. وضعیت تأهل، تحصیلات و درآمد بر نگرش افراد تأثیر داشته است. همچنین، دغدغه اجتماعی، ادراک از اقتصاد محلی و ادراک از تنش رابطه مستقیم با منافع محیط‌زیستی و رابطه معکوس با ادراک از هزینه‌های محیط‌زیستی داشتند. Mbaiwa (2003: 447) در ارزیابی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری در کشور بوتسوانا بیان کردند اگرچه گردشگری پیامدهای اجتماعی - اقتصادی مثبت برای ناحیه میزبان داشته است، اما منجر به ایجاد پیامدهای منفی زیست‌محیطی از قبیل تخریب اکولوژیکی، آلودگی صوتی، تضعیف و از بین رفتن مدیریت محلی نیز شده است. Abdollahzadeh and Sharifzadeh, (2014: 126) در پژوهشی با ارزیابی پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی توسعه گردشگری

۱) بر سواحل شهر رامسر بیان کردند.

نتایج پژوهش صالحی و همکاران (۱۳۹۲: ۱۱۳) نشان داد گردشگران ساحلی نگرش محیط‌زیستی بالاتری دارند و رفتارهای محیط‌زیستی بیشتری نشان می‌دهند. هرچند نتایج این پژوهش نشان داد رفتارهای محیط‌زیستی با نگرانی محیط‌زیستی و فرصت‌ها رابطه ندارد، اما نگرانی، ارزش و دانش محیط‌زیستی با نگرش محیط‌زیستی رابطه دارند. سلیمانی هارونی (۱۳۸۹: ۲۱۳) و همکارانش در مطالعه خود برای ارزیابی نگرش ساکنان مناطق گردشگری روستایی نسبت به پیامدهای گردشگری روستایی، وجود ارتباط مثبت و معنادار بین متغیر نگرش ساکنان با متغیرهای سن، درآمد، میزان وابستگی به گردشگری و میزان ارتباط با گردشگران و درک تأثیرات اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی را نشان داد. همچنین افزایش تأثیرات منفی محیط‌زیستی منجر به ایجاد نگرش منفی ساکنان نسبت به توسعه گردشگری می‌شود. رضایی و همکاران (۱۳۹۱: ۸۳) پیامدهای منفی توسعه گردشگری در مناطق روستایی استان قزوین را در چهار عامل اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، فیزیکی- کالبدی و زیست‌محیطی بیان کردند. در زمینه زیست‌محیطی به دلیل افزایش ورود گردشگران به منطقه مورد مطالعه و اعمال نکردن سازوکارهای نظارتی و قانونی بازدارنده، برخی آلودگی‌های زیست‌محیطی همچون آلودگی هوا و آب و آلودگی صوتی در منطقه افزایش یافته است و در برخی نقاط نیز به دلیل تردد بیش از حد گردشگران، مناظر طبیعی دچار فرسودگی شده‌اند. صدمات اکولوژیکی و کاهش قابل توجه حیات وحش از سایر پیامدهای منفی گردشگری بود که در این مطالعه ذکر شد. علیزاده (۱۳۸۲: ۵۵) با مطالعه تأثیرات حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی نشان داد روند کنونی بهره‌برداری

از طبیعت با وجود برخی فعالیت‌ها و تمهیدات محدودکننده، فراتر از ظرفیت تحمل محیط بوده است و خطر آسیب‌های جدی و نابودی توان‌های طبیعی و البته اقتصادی مناطق میزبان گردشگری وجود دارد. با مروری بر مطالعات صورت گرفته در داخل و خارج از کشور، این گونه برداشت می‌شود که آگاهی و ادراک ساکنان از پیامدهای زیست‌محیطی گردشگری از عوامل مختلفی تأثیر می‌گیرند. در این پژوهش‌ها علاوه بر متغیرهای فردی و جمعیتی، عواملی مانند وابستگی اجتماعی، وابستگی اقتصادی به گردشگری، نگرش محیط‌زیستی و دغدغه اجتماعی نیز بررسی شده است. در بررسی مطالعات انجام شده در ایران، کاملاً مشهود است که به بررسی نگرش جامعه روستایی نسبت به پیامدهای محیط‌زیستی گردشگری کمتر توجه شده است که پژوهش حاضر از این نظر با سایر پژوهش‌ها تفاوت دارد.

۱-۶- فرضیات پژوهش

■ به نظر می‌رسد، عوامل روان‌شناختی و نگرشی مانند تعلق اجتماعی، وابستگی اقتصادی به گردشگری، نگرش محیط‌زیستی، استفاده از جاذبه‌های گردشگری، دغدغه اجتماعی و ادراک از وضعیت اقتصادی بر ادراک از پیامدهای مثبت و منفی محیط‌زیستی توسعه گردشگری در ناحیه آق‌سو تأثیرگذار هستند.

■ ویژگی‌های فردی و اقتصادی مانند جنسیت، تأهل، بومی بودن، عضویت در نهادهای محلی، تحصیلات، سن، درآمد و فاصله تا ناحیه گردشگری بر ادراک از پیامدهای مثبت و منفی محیط‌زیستی توسعه گردشگری در ناحیه آق‌سو تأثیرگذار هستند.

۱-۷- ناحیه مورد مطالعه

شهرستان کلاله با ۱۷۵۲/۴۳ کیلومتر مربع وسعت و با جمعیت برابر با ۱۱۰۴۷۳ نفر در منتهی‌الیه شرق استان گلستان در فاصله ۱۳۶ کیلومتری از مرکز استان

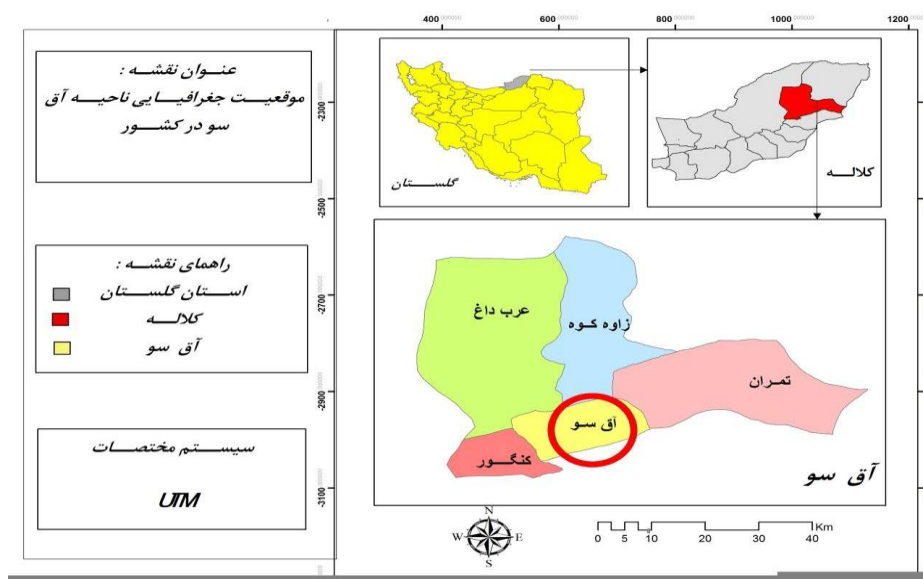
واقع شده است و دو بخش مرکزی و پیشکمر و ۶ دهستان و ۲۰۵ روستا دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). محور عمده فعالیت‌های اقتصادی مردم بر پایه کشاورزی و دامداری بنا شده است که از جمله فعالیت‌های بارز آن تولید گندم، کلزا، برنج، جو، هندوانه و در زمینه دامداری تولید گوشت، پشم، تولید شیر و صنایع مرتبط به آن مانند ماست، پنیر و کره است. همچنین، انواع صنایع دستی از قبیل نم، گلیم، فرش دست‌بافت، چادرشب، پلاس، ابریشم‌بافی در این منطقه رواج دارد (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان، ۱۳۹۲). مراکز گردشگری و آثار باستانی این شهرستان عبارت‌اند از زیارتگاه خالدبن سنان، زیارتگاه امام عبدالله، پارک گل‌های شهرداری، چشمه آق‌سو، چشمه زاو و سد بوستان. هر کدام از جاذبه‌های گردشگری دارای راه دسترسی آسفالته و امکانات زیربنایی مانند زایرسرا و سرویس‌های خواب و بهداشت و همچنین

مکان‌های ورزشی هستند. منطقه گردشگری و جنگلی آق‌سو در فاصله ۱۰ کیلومتری شمال شرقی شهرستان کلاله و در طول جغرافیایی ۵۵ درجه و ۳۳ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۷ درجه و ۲۵ دقیقه قرار دارد (شکل ۱). این منطقه دارای جاذبه‌های طبیعی شامل جنگل انبوه و چشمه زلال و خنک است. اقلیم منطقه، معتدل-نیمه‌مرطوب و مکان مناسبی برای گردشگران در روزهای گرم تابستان است. توپوگرافی منطقه، کوهستان و پوشش گیاهی آن جنگل است (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور، ۱۳۸۹). این منطقه بر اساس ماده ۸ آیین‌نامه قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری برای جلب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی مصوب ۱۹/۱۲/۱۳۸۰، یکی از ۳ مناطق نمونه گردشگری این شهرستان است. جدول ۱، اطلاعات آماری جمعیت روستاهای دهستان آق‌سو را نشان می‌دهد.

جدول ۱- آمار جمعیت روستاهای دهستان آق‌سو

نام روستا	جمعیت کل	مرد	زن
آیدرویش	۲۲۲۲	۱۱۱۹	۱۱۰۳
اجن یلی	۸۸۷	۴۵۴	۴۳۳
فوجمز	۲۴۷۶	۱۲۵۱	۱۲۲۵
دهنه پرسوقویی	۲۷۳۳	۱۴۳۷	۱۲۹۶
چهارمازو	۱۸۱	۸۲	۹۹
بلوک اجن	۴۸۴	۲۳۸	۲۴۶
اجن سنگرلی	۱۶۱۵	۸۱۰	۸۰۵
صالح آبادچقرلی	۱۸۶۶	۹۴۴	۹۲۲
کاظم خوجه	۱۵۳۹	۷۴۳	۷۹۶
حاجی حسن	۳۳۵	۱۷۳	۱۶۲
گونیلی	۱۵۰	۸۲	۶۸
یکه قوزبالا	۲۰۶۹	۱۰۰۹	۱۰۶۰
یکه قوزپایین	۷۸۵	۳۷۰	۴۱۵
جمع کل	۱۷۳۴۲	۸۷۱۲	۸۶۳۰

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی منطقه گردشگری آق سو در کشور

نسبت جمعیت سرپرست خانوار آن روستا انتخاب و در داخل هر روستا نمونه گیری تصادفی ساده (با انتساب جمعیت سرپرست) انجام شد؛ بنابراین، از روش نمونه گیری طبقه ای با انتساب متناسب استفاده شده است. به این ترتیب نمونه ها به شرح جدول (۲) انتخاب شدند.

جدول ۲- تعداد نمونه های انتخاب شده به تفکیک

روستا

تعداد نمونه	جمعیت سرپرست	نام روستا
۳۰	۶۳۳	قوجمز
۲۵	۱۲۵	اجن بلوک
۲۵	۴۳۳	اجن سنگرلی
۲۵	۵۳	چهارمازو
۲۵	۴۸۶	صالح آباد

ابزار اندازه گیری متغیرها و سازه های پژوهش پرسشنامه ای بود که گویه های به کاررفته در آن از

۸-۱- روش شناسی پژوهش

روش پژوهش این مطالعه از نوع توصیفی- تحلیلی مبتنی بر پیمایش پرسشنامه ای است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه سرپرستان خانوار در روستاهای دهستان آق سو به تعداد ۴۴۹۰ خانوار است. برای تعیین حجم نمونه پژوهش از فرمول کوکران استفاده شده است. به این ترتیب که پس از پیش آزمون و تعیین سطح اطمینان ۹۵ درصد، p احتمال وجود صفت یعنی آگاهی از پیامدها (۰/۹)، و q احتمال نبود صفت یعنی ناآگاهی از پیامدها (۰/۱) نیز مشخص شد؛ بنابراین، حجم نمونه به شرح زیر محاسبه شد:

$$n = \frac{(1.96)^2(0.9)(0.1)}{1 + \frac{1}{4490} \left[\frac{(1.96)^2(0.9)(0.1)}{(0.05)^2} - 1 \right]} = 134.2$$

در نهایت، پس از حذف پرسشنامه های ناقص، اطلاعات ۱۳۰ پرسشنامه برای تحلیل های آماری استفاده شد. برای نمونه گیری نیز ابتدا ۵ روستا به طور تصادفی انتخاب شدند. تعداد نمونه هر روستا نیز به

جدول ۳- ضریب آلفای کرونباخ برای محاسبه

پایایی سازه‌های پژوهش

ضریب آلفا	تعداد گویه‌ها	سازه‌ها
۰/۷۸۱	۱۰	تأثیرات منفی محیط‌زیستی
۰/۸۵۲	۸	تأثیرات مثبت محیط‌زیستی
۰/۷۰۱	۴	تعلق اجتماعی
۰/۸۸۸	۳	وابستگی اقتصادی به گردشگری
۰/۶۸۷	۶	نگرش محیط‌زیستی
۰/۸۱۲	۴	استفاده از جاذبه‌های گردشگری
۰/۸۱۳	۶	دغدغه اجتماعی
۰/۸۱۱	۳	ادراک از وضعیت اقتصادی

در این مرحله گویه: «افزایش سروصدا در محدوده جنگل ناشی از رفت و آمد» از بین تأثیرات منفی محیط‌زیستی و گویه «مردم حق دارند به هر شیوه‌ای که دوست دارند از جنگل و طبیعت استفاده کنند» از بین گویه‌های نگرش محیط‌زیستی به‌علت نقش آنها در کاهش ضریب آلفا حذف شدند. برای افزایش فهم پاسخگویان از پرسش‌های پرسشنامه و اطمینان از دریافت پاسخ‌های دقیق، پژوهشگر و همکار دیگر، پرسشنامه را به زبان ترکمنی که زبان رایج مردم منطقه مورد مطالعه است، به‌صورت شفاهی توضیح دادند.

در این پژوهش دو متغیر وابسته تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی بود که اثر متغیرهای مستقل شامل تعلق اجتماعی، وابستگی اقتصادی به گردشگری، نگرش محیط‌زیستی، استفاده از جاذبه‌های گردشگری، دغدغه اجتماعی و ادراک از وضعیت اقتصادی بر آنها از طریق رگرسیون چندگانه توأم بررسی شد. همچنین،

بررسی ادبیات پیشین در مورد تأثیرات محیط‌زیستی گردشگری و عوامل مؤثر بر آن گرفته شد. گویه‌های مربوط به تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی از مطالعات پیشین (Lankford, 1994: 37; Nyaupane and Thapa, 2006: 53; Amuquandoh, 2010: 226; McKercher and Prideaux, 2011: 328) در این زمینه گرفته شد. همچنین گویه‌های مربوط به عوامل مؤثر شامل تعلق اجتماعی^۱، وابستگی اقتصادی به گردشگری^۲، نگرش محیط‌زیستی^۳، استفاده از جاذبه‌های گردشگری^۴، دغدغه اجتماعی^۵ و ادراک از وضعیت اقتصادی^۶ نیز از سایر مطالعات مرتبط در این زمینه گرفته شدند (Amuquandoh, 2010: 227; Nunkoo and Ramkissoon, 2010: 259; Gursoy & Rutherford, 2004: 496; Gursoy et al., 2002: 81). همه نشانگرها، در قالب طیف پنج‌مقیاسی لیکرت و با دامنه کاملاً موافق تا کاملاً مخالف اندازه‌گیری شد. سپس برخی اصلاحات با توجه به شرایط محیط طبیعی و همچنین وضعیت اجتماعی اقتصادی ناحیه مورد مطالعه بر اساس نظر کارشناسان محلی و استادان دانشگاهی برای عملیاتی کردن آنها صورت گرفت. روایی صوری و محتوایی سازه‌های پرسشنامه بر اساس نظر خبرگان محلی و برخی اعضای هیأت علمی دانشگاه ارزیابی و تأیید شد. همچنین پایایی سازه‌ها و همسانی درونی گویه‌های هر سازه نیز از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ارزیابی و بعد از تغییراتی در پرسش‌های پرسشنامه، پایایی ابزار پژوهش تأیید شد (جدول ۳).

¹ Community attachment

² Economical dependency

³ Environmental attitude

⁴ Utilization of tourism resources

⁵ Community concern

⁶ Perceived state of the economy

قطعه‌قطعه شدن و فرسایش زمین (Croall, 1995: 23) و از بین بردن حیوانات وحشی و مناطق حفاظت‌شده و تخریب گیاه، تغییر کاربری زمین، آلودگی هوا (Spanou et al, 2012: 245)، ایجاد ازدحام جمعیت و ترافیک خودروها (Abdollahzadeh and Sharifzadeh, 2014: 131)، آلودگی آب‌های ساحلی و از بین رفتن چشم‌انداز ساحلی (قرخلو و همکاران، ۱۳۸۸: ۱)، نابودی گونه‌های گیاهی و جانوری، افزایش آلودگی و تخریب محیط زیست (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۳) و تغییر کاربری اراضی (عشورنژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۰)، نیز در مطالعات مختلف گزارش شده است. از سوی دیگر، قابلیت‌های حاصل از توسعه گردشگری، تأثیرات سودمندی بر محیط زیست دارد. افزایش آگاهی از ارزش‌های محیط‌زیستی، ایجاد نواحی حفاظت‌شده محیط‌زیستی، افزایش فرصت‌های تفریحی برای مردم محلی، حفاظت و بهبود امکانات در مکان‌هایی مانند پارک‌های ملی و مکان‌های تاریخی و بهبود در سازمان و تسهیل در ارتباطات، تشویق به سرمایه‌گذاری در جهت حفاظت از منابع طبیعی و افزایش ارزش اقتصادی مناطق طبیعی گردشگری از جمله این تأثیرات است (Sunlu, 2003: 670; Abdollahzadeh and Sharifzadeh, 2014: 131; Baysan, 2001: 226).

همچنین، در مطالعات مختلف تأکید شده است که تغییر در نگرش ساکنان نسبت به منافع و هزینه‌های محیط‌زیستی گردشگری، وابسته به عوامل مختلفی مانند نوع گردشگری، احساس نیاز ساکنان محلی به منابع گردشگری و فاصله آنها نسبت به مکان‌های گردشگری است (Jurowski et al., 1997: 5; Jurowski and Gursoy, 2004: 297). در واقع افراد جامعه میزبان با ارزیابی از بیشتر بودن منافع و

وضعیت این دو متغیر در بین گروه‌های مختلف پاسخگویان از طریق آزمون‌های مقایسه‌ای F و t برای نمونه‌های مستقل ارزیابی شد. داده‌های به‌دست‌آمده از طریق نرم‌افزار SPSS¹⁶ تجزیه و تحلیل شد. برای مقایسه اهمیت دو نوع تأثیرات مثبت و منفی نیز از آزمون ویلکاکسون استفاده شد.

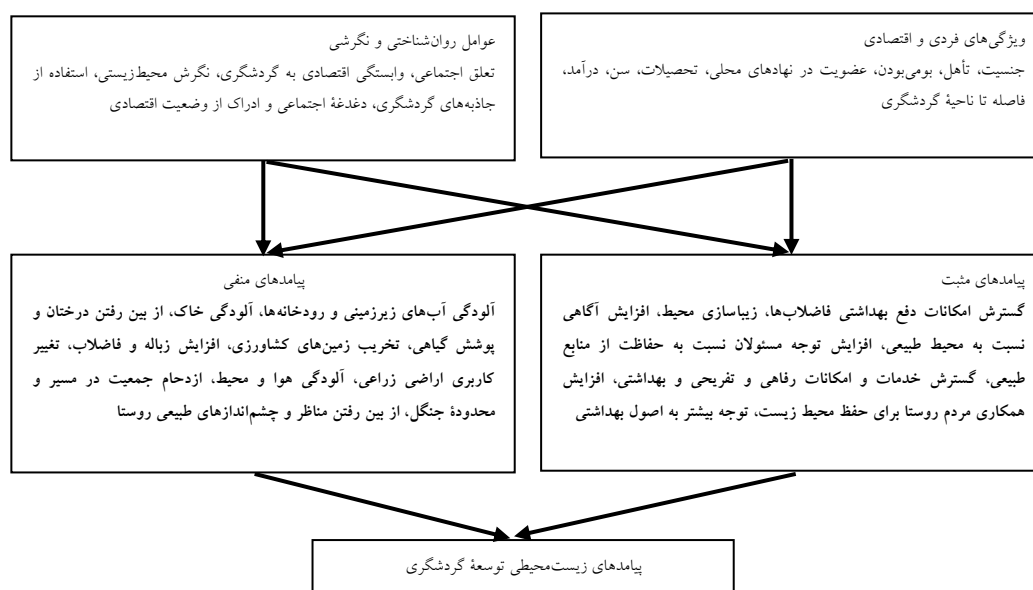
۲- مبانی نظری

فعالیت‌های گردشگری با محیط زیست ارتباطات پیچیده و گسترده‌ای دارد؛ زیرا که از ویژگی‌های مهم محیط زیست این است که جاذبه‌ای برای گردشگران به‌شمار می‌آید (صالحی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۶). از طرفی، بیشتر فعالیت‌های مرتبط با توسعه زیرساخت‌ها و خدمات گردشگری مانند جاده‌ها، هتل‌ها، رستوران‌ها و کمپ‌ها به گونه‌ای است که ممکن است با محیط زیست ناسازگار باشد (Sunlu, 2003: 669). همچنین، توسعه بی‌رویه گردشگری، منجر به افزایش فشار بر مقاصد گردشگری و ایجاد تغییراتی در بافت فیزیکی و ساخت اجتماعی - اقتصادی جامعه میزبان می‌شود (Amuquandoh, 2010: 225). علاوه بر پیامدهای اجتماعی و اقتصادی حاصل از گسترش گردشگری، پیامدهای مثبت و منفی زیست‌محیطی نیز در مناطق گوناگون قابل مشاهده است (Nyaupane and Thapa, 2006: 52). تخریب و تخلیه منابع طبیعی، افزایش آلودگی و ضایعات بر اثر ازدحام جمعیت و جنگل‌زدایی از پیامدهای منفی محیط‌زیستی گردشگری و در حال افزایش هستند (Baysan, 2001: 225; Amuquandoh, 2010: 219). علاوه بر این موارد، سایر تأثیرات منفی محیط‌زیستی از قبیل آلودگی آب (Hariss, 1991: 194)، از دست دادن مسکن،

اقتصادی، عواملی از قبیل تعلق اجتماعی (Lankford, 1994: 36; Canan and Hennessy,)
 (1989: 227)، وابستگی اقتصادی به گردشگری (سلیمانی هارونی، ۱۳۸۹: ۲۱۳)، نگرش محیط‌زیستی (Gursoy et al., 2002: 81)، استفاده از جاذبه‌های گردشگری، دغدغه اجتماعی و ادراک از وضعیت اقتصادی نیز عوامل مؤثر بر ادراک تأثیرات محیط‌زیستی گردشگری معرفی شده‌اند (Amuquandoh, 2010:226; Gursoy and Rutherford, 2004: 496; Gursoy et al., 2002: 81; Nunkoo and Ramkissoon, 2010: 258).
 برخی پژوهش‌ها نشان دادند طول مدت اقامت در روستا و افزایش تعلق اجتماعی نگرش منفی بیشتری به توسعه گردشگری ایجاد می‌کند (Canan and Hennessy, 1989: 228). نگرش محیط‌زیستی مردم محلی از جمله متغیرهای مهم تأثیرگذار بر حمایت از گردشگری است. هنگامی که مردم نگران تخریب محیط زیست ناشی از توسعه گردشگری باشند، اغلب حمایتی از توسعه گردشگری نمی‌کنند و با آن نیز مخالف هستند (Gursoy et al., 2002: 80). در حالی که افرادی که احساس می‌کنند گردشگری مشوقی برای حفاظت از منابع و محیط طبیعی است، حمایت خود را از توسعه آن افزایش می‌دهند (Hillery et al., 2001: 860).
 بایسان (۲۰۰۱: ۴۰۱) تفاوت نگرش‌ها را بیشتر مربوط به میزان آگاهی محیط‌زیستی و سپس سطح آموزش و شغل و حرفه می‌داند. با توجه به مباحث مطرح شده، مدل مفهومی پژوهش به صورت شکل (۲) تدوین شده است.

هزینه‌های گردشگری حمایت یا مخالفت خود را با توسعه گردشگری نشان می‌دهند؛ بنابراین، واکنش ساکنان نواحی گردشگری نسبت به پیامدهای محیط‌زیستی آن پیچیده است. در بیشتر مطالعات، ترکیبی از ویژگی‌های فردی و اقتصادی افراد (مانند سن، تحصیلات، جنسیت) و ارزیابی ذهنی آنها از منافع و هزینه‌های گردشگری، عوامل مؤثر بر ادراک از پیامدهای محیط‌زیستی گردشگری معرفی شده است (Perdue et al., 1990: 595; Dyer et al., 2007: 423; Wing and Wong, 2006: 254; Lankford, 1994: 36; Lankford and Howard, 1994: 122; Teye et al., 2002: 677; Weaver and Lawton, 2001: 439)؛ به طوری که انتظار می‌رود افراد با افزایش تحصیلات نسبت به حفاظت از محیط زیست حساسیت بیشتری داشته باشند (Abdollahzadeh and Sharifzadeh, 2014: 132). همچنین، برخی پژوهش‌های بیان شده است که زنان نسبت به مردان نگرانی محیط‌زیستی بیشتری داشته‌اند و بر اثر ایجاد پیامدهایی مانند شلوغی، ترافیک، آلودگی و ناامنی با توسعه گردشگری موافق نبوده‌اند (Mason and Cheyne, 2000: 391). دیر و همکاران (Dyer et al., 2007: 415) معتقدند ویژگی‌های فردی، وابستگی اقتصادی و درک تأثیرات گردشگری با نگرش ساکنان نسبت به گردشگری ارتباط دارد. همچنین، مواردی مانند متغیرهای جمعیت‌شناختی ساکنان محلی، سطح آگاهی ساکنان از برنامه‌های توسعه گردشگری منطقه و موقعیت کنونی برنامه توسعه گردشگری نیز از جمله عوامل مؤثر بر ادراک ساکنان از تأثیرات گردشگری معرفی شده است (Wing and Wong, 2006: 255).

علاوه بر متغیرهای فردی، اجتماعی، جمعیتی و

شکل ۲- چارچوب مفهومی پژوهش

۳- یافته‌های پژوهش

۳-۱- ویژگی‌های پاسخگویان

بر اساس نتایج، ۸۰ درصد پاسخگویان مرد بودند. میانگین سنی افراد مورد مطالعه ۳۲ سال بود که ۶۶/۲ درصد آنها متأهل بودند. بیشتر پاسخگویان تحصیلات دیپلم داشتند (۳۵/۷ درصد) و تنها ۱۷/۱ درصد آنها دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. ۶۱/۶ درصد پاسخگویان بیان کردند که دارای درآمد سالانه کمتر از ۲/۵ میلیون تومان هستند که نشان‌دهنده وضعیت اقتصادی ضعیف خانواده‌هاست. بازه زمانی مدت اقامت افراد در روستا بین ۱ تا ۵۰ سال بود که ۴۸/۴ درصد افراد پاسخگو به مدت ۲۰ تا ۳۰ سال در روستا اقامت داشته‌اند. همچنین، ۸۲ درصد از پاسخگویان کمتر از ۲ فرزند داشته‌اند و ۶۸ درصد از آنها نیز بومی روستا بودند. همچنین، ۵۱/۶ درصد پاسخگویان در نهادها و سازمان‌های روستایی از جمله بسیج، شرکت تعاونی و ... عضویت داشته‌اند که بیانگر تمایل بیشتر به مشارکت اجتماعی مردم است. ۳۳/۸ درصد افراد بیان

کرده‌اند میزان رشد گردشگری نسبت به سال‌های گذشته متوسط بوده است. بازه زمانی طول مدت اقامت گردشگران در این ناحیه ۱ تا ۷ روز است و ۵۰/۸ درصد از افراد پاسخگو بیان کرده‌اند گردشگران کمتر از یکروز اقامت داشته‌اند. ۲۶/۲ درصد از ساکنان روستاها بیان کردند گردشگری در این ناحیه از نظر اقتصادی سود و منفعت زیادی برای مردم داشته است. ۸۴/۹ درصد پاسخگویان بیان کردند از فعالیت‌های مرتبط با بخش گردشگری درآمدی کسب نکرده‌اند. کارگری (۲۱/۹ درصد)، کشاورزی و دامداری (۱۴/۱ درصد)، مغازه‌داری (۱۰/۲ درصد) و کارمندی (۷/۸ درصد) از مشاغل رایج مردم منطقه مورد مطالعه است. ۱۸/۸ درصد نیز بیکار بودند که نشان‌دهنده نیاز به سرمایه‌گذاری و ایجاد شغل در منطقه است. ۶۰/۸ درصد پاسخگویان در فاصله کمتر از ۳ کیلومتر از چشمه آق‌سو سکونت داشتند.

۳-۲- تأثیرات محیط‌زیستی

گویه‌های مرتبط با تأثیرات مثبت و منفی

محیط‌زیستی در ناحیه مورد مطالعه با توجه به ضریب تغییرات به دست آمده اولویت بندی شده‌اند (جدول ۴). مشاهده می‌شود در زمینه تأثیرات منفی، مواردی مانند افزایش زباله، فاضلاب و آشغال، ازدحام جمعیت در مسیر و محدوده جنگل و آلودگی آب‌های سطحی و رودخانه‌ها در اولویت‌های بالاتر و تغییر کاربری اراضی زراعی به مسکونی و تجاری، آلودگی خاک و زمین‌های روستایی، تخریب زمین‌های کشاورزی و مزارع روستایی، به ترتیب در اولویت‌های پایین‌تری قرار می‌گیرند. در خصوص تأثیرات مثبت نیز مشاهده

می‌شود مواردی از قبیل افزایش همکاری مردم روستا برای حفظ محیط زیست، توجه بیشتر به اصول بهداشتی و جلوگیری از مصرف بی‌رویه و افزایش آگاهی روستاییان نسبت به محیط طبیعی در اولویت‌های بالاتر و افزایش توجه مسئولان نسبت به حفاظت از منابع طبیعی روستا و گسترش خدمات و امکانات رفاهی و تفریحی و بهداشتی به ترتیب در اولویت‌های پایین‌تری از لحاظ آثار مثبت زیست-محیطی گردشگری قرار داشتند.

جدول ۴- اولویت بندی گویه‌های مربوط به تأثیرات زیست‌محیطی گردشگری

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه‌های تأثیرات منفی و مثبت
				تأثیرات محیط‌زیستی گردشگری (تأثیرات منفی)
۳	۰/۴۱۰	۱/۲۴۴	۳/۰۳	آلودگی آب‌های سطحی و رودخانه‌ها
۸	۰/۵۱۰	۱/۱۶۳	۲/۲۸	آلودگی خاک و زمین‌های روستا
۶	۰/۴۶۲	۱/۲۷۴	۲/۷۶	از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی ناحیه
۹	۰/۵۳۵	۱/۲۵۰	۲/۳۳	تخریب زمین‌های کشاورزی و مزارع روستایی
۱	۰/۲۹۶	۱/۱۴۵	۳/۸۷	افزایش زباله، فاضلاب و آشغال
۷	۰/۵۰۳	۱/۱۲۷	۲/۲۴	تغییر کاربری اراضی زراعی به مسکونی و تجاری
۵	۰/۴۴۵	۱/۲۲۰	۲/۷۴	آلودگی هوا و محیط ناشی از افزایش رفت و آمد وسایل نقلیه
۲	۰/۳۵۰	۱/۱۵۷	۳/۳۱۰	ازدحام جمعیت در مسیر و محدوده جنگل
۴	۰/۴۳۵	۱/۰۸۶	۲/۵	از بین رفتن مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی روستا
				تأثیرات محیط‌زیستی گردشگری (تأثیرات مثبت)
۴	۰/۴۳۲	۱/۲۱۴	۲/۸	افزایش حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی روستایی
۵	۰/۴۷۸	۱/۲۸۷	۲/۶	گسترش امکانات جمع‌آوری زباله و دفع بهداشتی فاضلاب‌ها
۵	۰/۴۷۸	۱/۲۲۷	۲/۵	زیباسازی محیط و اطراف روستا
۳	۰/۴۲۷	۱/۱۸۰	۲/۷	افزایش آگاهی روستاییان نسبت به محیط طبیعی
۷	۰/۴۸۱	۱/۲۶۶	۲/۶	افزایش توجه مسئولان نسبت به حفاظت از منابع طبیعی روستا
۸	۰/۴۸۶	۱/۱۸۸	۲/۵	گسترش خدمات و امکانات رفاهی و تفریحی و بهداشتی
۱	۰/۳۸۶	۱/۱۵۲	۲/۹	افزایش همکاری مردم روستا برای حفظ محیط زیست
۲	۰/۴۲۱	۱/۱۲۳	۲/۶	توجه بیشتر به اصول بهداشتی و جلوگیری از مصرف بی‌رویه

۳-۳- آمار توصیفی عوامل مؤثر بر تأثیرات

محیط‌زیستی گردشگری

با توجه به جدول ۵ مشاهده می‌شود در زمینه تعلق اجتماعی گویه‌های احساس راحتی از زندگی در روستا، علاقه به زندگی و کار در روستا، آشنایی با امور و مسائل روستا و مشارکت و همکاری در حل مسائل و مشکلات روستا با مردم و مسئولان به ترتیب اولویت‌های بالاتری دارند. از نظر وابستگی اقتصادی به گردشگری، به ترتیب گویه‌های رونق یافتن مشاغل با افزایش ورود گردشگران به منطقه و افزایش در خرید و فروش با افزایش رفت و آمد بازدیدکنندگان در اولویت‌های بالاتر قرار دارند. در خصوص نگرش زیست‌محیطی به ترتیب گویه‌های ضرورت حفاظت از طبیعت و موجودات آن، زمین، مکان زندگی همه مردم و حیوانات و گیاهان است و گیاهان و حیوانات به اندازه انسان حق زندگی دارند، در اولویت‌های بالاتر

قرار می‌گیرند. از نظر استفاده از جاذبه‌های گردشگری، به ترتیب گویه‌های جنگل و چشمه آق‌سو از مکان‌های مورد علاقه است و بهترین مکان برای تفریح و گذران اوقات فراغت جنگل و چشمه آق‌سو است، در اولویت بالاتر قرار دارند. در زمینه دغدغه اجتماعی، به ترتیب گویه‌های نگران افزایش جرم و جنایت در منطقه هستم، نگران افزایش تخریب و بهره‌برداری از جنگل‌های منطقه هستم، نگران برنامه‌های ساخت‌وساز در این منطقه هستم و نگران آلودگی هوا هستم، به ترتیب در اولویت‌های بالاتر قرار می‌گیرند. از نظر ادراک از وضعیت اقتصادی گویه‌های سرمایه‌گذاری بیشتر دولت برای رونق مشاغل منطقه، نیاز به مشاغل بیشتر و افزایش نقش دولت در ایجاد شغل و کار در منطقه به ترتیب از اولویت‌های برتر از نظر پاسخگویان هستند.

جدول ۵- آمار توصیفی عوامل مؤثر بر نگرش زیست‌محیطی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	میزان تأثیر شاخص‌ها
				تعلق اجتماعی
۳	۰/۳۷۴	۱/۲۷۹	۳/۴	آشنایی با امور و مسائل روستا
۴	۰/۴۴۸	۱/۲۸۴	۲/۸	مشارکت و همکاری در حل مسائل و مشکلات روستا با مردم و مسئولان
۱	۰/۳۲۷	۱/۲۵۴	۳/۸	احساس راحتی از زندگی در روستا
۲	۰/۳۳۴	۱/۲۷۲	۳/۸	علاقه به زندگی و کار در روستا
				وابستگی اقتصادی به گردشگری
۱	۰/۶۵۷	۱/۴۲۵	۲/۱۷	رونق شغل من وابستگی زیادی با ورود گردشگران به این منطقه دارد.
۳	۰/۶۸۲	۱/۲۶۴	۱/۸۵	وابستگی درآمد خانواده به رفت و آمد بازدیدکنندگان
۲	۰/۶۵۸	۱/۳۳	۲/۰۲	رفت و آمد بازدیدکنندگان باعث افزایش خرید و فروش در کار من شده است.

نگرش محیط‌زیستی (طبیعت‌گرایی)			
۳	۰/۲۵۶	۱/۰۸۶	۴/۲۵ گیاهان و حیوانات به اندازه انسان حق زندگی دارند.
۲	۰/۲۵۲	۱/۰۸۴	۴/۳۰ زمین، مکان زندگی همه مردم و حیوانات و گیاهان است.
۵	۰/۴۰۳	۱/۲۶۸	۳/۱۴ طبیعت با پیامدهای حاصل از زندگی صنعتی و شهری مقابله می‌کند.
۱	۰/۲۴۱	۱/۰۳۳	۴/۲۹ حفاظت از طبیعت و موجودات آن بسیار ضروری است.
۴	۰/۳۱۱	۱/۲۲۲	۳/۹۲ اگر وضعیت موجود تخریب محیط زیست ادامه یابد، به‌زودی فاجعه‌ای محیط‌زیستی اتفاق خواهد افتاد.
استفاده از جاذبه‌های گردشگری			
۱	۰/۲۶۷	۱/۰۹۷	۴/۱۱ جنگل و چشمه آق‌سو از مکان‌های مورد علاقه است.
۳	۰/۳۸۱	۱/۳۴۵	۳/۵۳ برای من هیچ مکان دیگری جایگزین جنگل و چشمه آق‌سو نمی‌شود.
۲	۰/۳۳۰	۱/۲۱۴	۳/۶۷ بهترین مکان برای تفریح و گذارن اوقات فراغت جنگل و چشمه آق‌سو است.
۴	۰/۳۹۶	۱/۳۰۰	۳/۲۸ هیچ جای دیگری قابل مقایسه با جنگل و چشمه آق‌سو نیست.
دغدغه اجتماعی			
۱	۰/۳۶۸	۱/۳۹۱	۳/۷۸ نگران افزایش جرم و جنایت در منطقه هستم.
۴	۰/۴۳۳	۱/۳۶۱	۳/۱۴ نگران آلودگی هوا هستم.
۳	۰/۴۳۰	۱/۲۸۰	۲/۹۷ نگران برنامه‌های ساخت‌وساز در این منطقه هستم.
۵	۰/۴۳۶	۱/۴۳۹	۳/۳۰ نگران دسترسی به آب در این منطقه هستم.
۲	۰/۳۷۶	۱/۳۶۳	۳/۶۲ نگران افزایش تخریب و بهره‌برداری از جنگل‌های منطقه هستم.
۶	۰/۴۳۸	۱/۲۵۰	۲/۸۵ نگران افزایش جمعیت در این منطقه هستم.
ادراک از وضعیت اقتصادی			
۳	۰/۲۰۱	۰/۸۸۶	۴/۴۰ ما نیاز به مشاغل بیشتری در این منطقه داریم.
۲	۰/۲۰۱	۰/۹۱۵	۴/۵۵ دولت باید نقش بیشتری در ایجاد شغل و کار در این ناحیه ایجاد کند.
۱	۰/۱۵۹	۰/۷۴۰	۴/۶۶ دولت باید سرمایه‌گذاری بیشتری برای رونق مشاغل این منطقه انجام دهد.

ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی مردم بر ارزیابی آنها از تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی گردشگری تأثیر می‌گذارد، از آزمون‌های t و F برای نمونه‌های مستقل

۳-۴- مقایسه تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی

در بین گروه‌های مختلف

در این قسمت برای بررسی اینکه چطور

بله	۰/۸۳۹	۲/۶۳۴	۶۴	۱/۰۳۸	۰/۸۳۹	۲/۶۳۴	۶۴
خیر	۰/۸۴۴	۲/۷۹۳	۵۷		۰/۸۴۴	۲/۷۹۳	۵۷
گروه‌های تحصیلی							
بی‌سواد	۰/۸۳	۲/۷۴	۲۶	۰/۲۵۶	۰/۸۳	۲/۷۴	۲۶
متوسطه	۰/۹۰	۲/۶۰	۳۱		۰/۹۰	۲/۶۰	۳۱
دیپلم و بالاتر	۰/۸۲	۲/۷۲	۶۶		۰/۸۲	۲/۷۲	۶۶
گروه‌های سنی							
کمتر از ۲۵ سال	۰/۹۰	۲/۷۴	۵۰	۰/۵۱۲	۰/۹۰	۲/۷۴	۵۰
بین ۲۵-۳۴ سال	۰/۸۰	۲/۷۴	۴۳		۰/۸۰	۲/۷۴	۴۳
۳۵ سال و بیشتر	۰/۷۹	۲/۵۶	۳۱		۰/۷۹	۲/۵۶	۳۱
سابقه اقامت در روستا							
۲۰ سال و کمتر	۰/۹۱	۲/۹۷	۲۹	۲/۶۹۴*	۰/۹۱	۲/۹۷	۲۹
۲۰ تا ۳۰ سال	۰/۸۰	۲/۵۳	۵۹		۰/۸۰	۲/۵۳	۵۹
بیشتر از ۳۰ سال	۰/۷۸	۲/۶۹	۳۴		۰/۷۸	۲/۶۹	۳۴
درآمد							
کمتر از ۲/۵ میلیون تومان	۰/۹۱	۲/۹۷	۷۲		۰/۹۱	۲/۹۷	۷۲
بین ۲/۵ تا ۵ میلیون تومان	۰/۸۰	۲/۵۳	۱۸	۱/۴۲۸	۰/۸۰	۲/۵۳	۱۸
بیشتر از ۵ میلیون تومان	۰/۷۸	۲/۶۹	۲۹		۰/۷۸	۲/۶۹	۲۹
فاصله محل سکونت تا جاذبه گردشگری							
کمتر از ۳ کیلومتر	۰/۸۳	۲/۷۸	۷۴		۰/۸۳	۲/۷۸	۷۴
۳ تا ۵ کیلومتر	۰/۸۸	۲/۶۲	۴۳	۱/۲۰۶	۰/۸۸	۲/۶۲	۴۳
بیشتر از ۵ کیلومتر	۰/۴۸	۲/۳۲	۷		۰/۴۸	۲/۳۲	۷

آزمون ویلکاکسون استفاده شد (جدول ۷). مشاهده می‌شود که پاسخگویان تأثیرات منفی محیط‌زیستی توسعه گردشگری در روستاهای محل سکونت خود را بسیار بیشتر از تأثیرات مثبت آن ارزیابی کرده‌اند و تفاوت میانگین رتبه‌ای تأثیرات مثبت و منفی در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنادار است که این امر نشان‌دهنده نگرش منفی پاسخگویان نسبت به گردشگری به‌علت پیامدهای منفی محیط‌زیستی است.

* معناداری سطح ۰/۱، ** معناداری سطح ۰/۰۵ و *** معناداری سطح ۰/۰۱ فرض نابرابری واریانس: عضویت در نهادهای روستایی در تأثیرات منفی زیست‌محیطی

۳-۵- مقایسه تأثیرات مثبت- منفی محیط‌زیستی گردشگری

برای مقایسه کلی تأثیرات مثبت- منفی محیط‌زیستی گردشگری در ناحیه مورد مطالعه از

جدول ۷- آزمون ویلکاکسون برای مقایسه تأثیرات مثبت- منفی

مقدار Z	تأثیرات مثبت		تأثیرات منفی		موارد
	رتبه مثبت	میانگین رتبه‌ای	رتبه منفی	میانگین رتبه‌ای	موارد
-۲/۹۰**	۵۰	۵۸/۱۷	۷۸	۶۸/۵۶	مثبت- منفی

می‌توان برای بیان اهمیت و نقش متغیرهای مستقل در پیشگویی معادله رگرسیون استفاده کرد و در مورد اهمیت نسبی متغیرها قضاوت کرد. بزرگ بودن مقدار بتا نشان‌دهنده اهمیت نسبی و نقش آن در پیشگویی متغیر وابسته است؛ بنابراین، متغیر تعلق اجتماعی به مراتب سهم بیشتری در مقایسه با سایر متغیرها در پیشگویی متغیر وابسته تأثیرات مثبت زیست محیطی دارد.

در خصوص تأثیرات منفی محیط‌زیستی نیز با توجه به مقدار ضریب تعیین در جدول (۸) مشاهده می‌شود ۲۵/۱ درصد تغییرات متغیر وابسته هزینه‌های زیست محیطی به وسیله این شش متغیر مستقل تبیین می‌شوند. با توجه به مقدار F ۶/۸۶ و سطح معناداری آن، معنادار بودن رگرسیون و رابطه خطی بین متغیرها در سطح ۹۹ درصد اطمینان تأیید می‌شود. با مشاهده سطوح معناداری ضرایب B در جدول مشخص می‌شود تأثیرات مستقیم متغیرهای تعلق اجتماعی، نگرش محیط‌زیستی و دغدغه اجتماعی معنادار شده است و اثر سایر متغیرها معنادار نیست و در پیشگویی متغیر وابسته هزینه‌های زیست محیطی تأثیر ضعیف دارند. با توجه به مقادیر بتا، متغیر نگرش محیط‌زیستی نسبت به سایر متغیرها سهم بیشتری در پیشگویی متغیر هزینه‌های زیست محیطی دارد.

رتبه منفی: تعداد مواردی که میانگین ردیفی تأثیرات مثبت از تأثیرات منفی کمتر شده است.
رتبه مثبت: تعداد مواردی که میانگین ردیفی تأثیرات مثبت از تأثیرات منفی بیشتر شده است.

۳-۶- عوامل مؤثر بر ادراک از پیامدهای

محیط‌زیستی

برای تعیین عوامل مؤثر بر متغیر وابسته یعنی ادراک از تأثیرات مثبت و منفی محیط‌زیستی از تحلیل رگرسیون به روش چندگانه توأم استفاده شد (جدول ۸). همان‌گونه که جدول نشان می‌دهد، مقدار ضریب تعیین برای متغیر وابسته تأثیرات مثبت محیط‌زیستی برابر با ۰/۲۲۴ است که نشان می‌دهد ۲۲/۴ درصد تغییرات این متغیر با کمک شش متغیر مستقل مربوطه تبیین می‌شوند. با توجه به مقدار F که ۵/۹۳ و سطح معناداری آن، معنادار بودن رگرسیون و رابطه خطی بین متغیرها در سطح ۹۹ درصد اطمینان تأیید می‌شود. با توجه به ستون B و سطح معناداری در جدول (۸)، مشاهده می‌شود تنها تأثیرات مستقیم متغیرهای تعلق اجتماعی، وابستگی اقتصادی به گردشگری و ادراک از وضعیت اقتصادی معنادار شده است و تأثیرات سایر متغیرها معنادار نیست و آنها تأثیر بسیار ضعیفی در پیشگویی متغیر وابسته تأثیرات مثبت محیط‌زیستی دارند. از مقادیر بتا در جدول

جدول ۸- تحلیل رگرسیونی عوامل مؤثر بر ادراک روستاییان از پیامدهای محیط‌زیستی گردشگری

متغیرها	B	خطای معیار	مقدار بتا	مقدار	معناداری
منافع محیط‌زیستی					
مقدار ثابت*	۱/۰۱۶	۰/۴۷۵		۲/۱۴۱	۰/۰۳۴
تعلق اجتماعی**	۰/۳۰۶	۰/۰۸۵	۰/۳۴۰	۳/۵۹۲	۰/۰۰۰
وابستگی اقتصادی به گردشگری**	۰/۱۹۶	۰/۰۵۸	۰/۲۸۱	۳/۳۷۷	۰/۰۰۱
نگرش محیط‌زیستی	-۰/۲۰۰	۰/۱۱۰	-۰/۱۷۵	-۱/۸۱۷	۰/۰۷۲
استفاده از جاذبه‌های گردشگری	-۰/۰۶۲	۰/۰۸۱	-۰/۰۶۸	۰/۷۶۶-	۰/۴۴۵
دغدغه اجتماعی	-۰/۰۷۹	۰/۰۸۶	-۰/۰۸۵	-۰/۹۱۵	۰/۳۶۲
ادراک از وضعیت اقتصادی*	۰/۳۲۷	۰/۰۹۱	۰/۳۱۴	۳/۶۰۲	۰/۰۰۰
خلاصه مدل: $R^2 = 0.224$, F-value = 5.93, Sig. = 0.000					
هزینه‌های محیط‌زیستی					
مقدار ثابت*	۱/۰۶۸	۰/۴۳۳		۲/۴۶۵	۰/۰۱۵
تعلق اجتماعی*	۰/۱۷۵	۰/۰۷۸	۰/۲۰۸	۲/۲۴۱	۰/۰۲۷
وابستگی اقتصادی به گردشگری	-۰/۰۲۵	۰/۰۵۳	۰/۰۳۹	-۰/۴۷۴	۰/۶۳۶
نگرش محیط‌زیستی**	۰/۳۰۵	۰/۱۰۱	۰/۲۸۷	۳/۰۳۲	۰/۰۰۳
استفاده از جاذبه‌های گردشگری	-۰/۰۴۱	۰/۰۷۴	-۰/۰۴۹	۰/۵۶۰	۰/۵۷۶
دغدغه اجتماعی*	۰/۱۸۲	۰/۰۷۹	۰/۲۱۳	۲/۳۱۹	۰/۰۲۲
ادراک از وضعیت اقتصادی	۰/۰۸۷	۰/۰۸۳	-۰/۰۹۰	-۱/۰۵۰	۰/۲۹۶
خلاصه مدل: $R^2 = 0.251$, F-value = 6.86, Sig. = 0.000					

۴- بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت روزافزون گردشگری در توسعه معیشت جوامع میزبان و از طرفی بروز پیامدهای ناخواسته به ویژه تأثیرات منفی محیط‌زیستی این پژوهش به بررسی نگرش جامعه روستایی نسبت به تأثیرات مثبت و منفی زیست‌محیطی توسعه گردشگری پرداخته است. به این منظور، ناحیه آق‌سو در استان گلستان انتخاب شد که دارای جاذبه‌های طبیعی گردشگری و طبیعت حساس وابسته به منابع طبیعی به‌ویژه چشمه و جنگل است و اطلاعات مورد

نظر از ساکنان روستاهای پیرامون گردآوری شد. نتایج آزمون ویلکاکسون نشان داد از نظر زیست‌محیطی در منطقه گردشگری آق‌سو وضعیت مناسبی را شاهد نیستیم و ورود گردشگران و افزایش بازدیدکنندگان از منطقه منجر به افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی شده است. به اعتقاد پاسخگویان، بیشترین پیامد منفی ورود گردشگران ریختن زباله، فاضلاب و آشغال و نبود امکانات جمع‌آوری و دفع بهداشتی زباله‌هاست که چشم‌اندازهای طبیعی و مناظر زیبای چشمه و جنگل طبیعی را آلوده و نامناسب جلوه می‌دهد و همچنین،

منجر به آلودگی آب‌های سطحی و رودخانه‌ها شده است. افزایش ورود گردشگران و ازدحام جمعیت در مسیر و محدوده جنگل و چشمه آق‌سو باعث از بین بردن درختان و پوشش گیاهی منطقه (با هدف تهیه هیزم و چوب برای آتش و اهداف دیگر) شده است. به‌ویژه اینکه ورود گردشگران به این ناحیه قدمتی طولانی دارد و از نظر چرخه عمر نیز مراحل اولیه طی شده است. وجود چنین تأثیراتی در مطالعات مشابه نیز تأیید شده است (رضایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۴؛ قرخلو و همکاران، ۱۳۸۸: ۱؛ یعقوبی، ۱۳۹۱: ۱۳۹؛ Nyaupane and Thapa, 2006: 53; Baysan, 2001: 219; Amuquandoh, 2010: 226). اینها همگی منجر به افزایش فشار بر این منطقه گردشگری و ایجاد تأثیرات سوء بر محیط زیست حساس ناحیه شده است. افزایش تخریب‌های محیط‌زیستی منجر به افزایش همکاری مردم روستا برای حفظ محیط زیست، توجه بیشتر به اصول بهداشتی و جلوگیری از مصرف بی‌رویه و همچنین افزایش آگاهی روستاییان نسبت به حفظ محیط طبیعی شده است که اینها نیز جمله تأثیرات مثبت محیط‌زیستی بوده است که پاسخگویان به آن اشاره کردند. در برخی مطالعات مشابه انجام‌شده، چنین نتایجی گزارش شده است (Nyaupane and Thapa, 2006: 55; Amuquandoh, 2010: 232). در واقع اینها نقاط قوتی هستند که در منطقه ایجاد شده است و باید با جلب مشارکت و همکاری بیشتر ساکنان از آنها استفاده و تأثیرات منفی را تعدیل کرد.

نتایج آزمون‌های مقایسه‌ای نشان داد عضویت در نهادهای روستایی و سابقه اقامت بر نگرش افراد تأثیر داشته است، به طوری که افراد عضو نهادهای روستایی تأثیرات منفی محیط‌زیستی را بیشتر از افراد غیرعضو

ارزیابی کردند و افراد با سابقه اقامتی بیشتر در روستا نسبت به تأثیرات مثبت نگرش پایین‌تری داشتند. افراد عضو نهادهای روستایی به علت مشارکتی که در امور روستا دارند و همچنین، بر اثر تعاملات گروهی احتمالاً آگاهی بیشتری از وضعیت محیط زیست منطقه خود دارند. ضمن اینکه افراد با سابقه اقامتی بیشتر تعلق و وابستگی اجتماعی بیشتری به روستا دارند؛ بنابراین، نسبت به حفظ محیط زیست آن احساس مسئولیت بیشتری می‌کنند. بر خلاف نتایج مطالعات پیشین (سلیمانی هارونی و همکارانش، Dyer et al., 2007: 423; Wing and Wang, 2006: 254; Kuvan and Akan, 2005: 691) نتایج این پژوهش نشان داد متغیرهایی مانند سن، تأهل، بومی بودن، تحصیلات، درآمد و فاصله مکانی بر میزان آگاهی و درک ساکنان روستایی از پیامدهای محیط‌زیستی گردشگری تأثیر ندارد. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه نشان داد متغیرهای تعلق اجتماعی، نگرش زیست‌محیطی و دغدغه اجتماعی تأثیر مستقیم بر ادراک از هزینه‌های منفی زیست‌محیطی دارند. همچنین، متغیرهای تعلق اجتماعی، وابستگی اقتصادی به گردشگری و ادراک از وضعیت اقتصادی نیز تأثیر مستقیم بر ادراک از تأثیرات مثبت دارند. چنین نتایجی در مطالعه Amuquandoh (2010: 235) نیز گزارش شده است. در واقع هر چقدر وابستگی افراد به درآمد گردشگری بیشتر شده است، آنها تمایل بیشتری به توسعه گردشگری نشان داده‌اند. به‌علاوه، افرادی با ارزیابی از وضعیت نامناسب اقتصادی ناحیه خود نظر مساعدی به گردشگری برای رونق کسب و کارها و مشاغل روستاییان نشان دادند و تأثیرات مثبت بیشتری از گردشگری را بیان کردند. از نظر ساکنان هر اندازه

محیط‌زیستی، لازم است از طریق جلب مشارکت نهادها و تشکل‌های روستایی برای آگاهی‌بخشی در راستای حفاظت محیط‌زیست روستایی اقدام شود.

▪ نتایج بیانگر تخریب جنگل‌ها و رودخانه‌ها و ایجاد آلودگی به‌دست گردشگران بود؛ بنابراین، لازم است امکانات و تجهیزات گردآوری و دفع زباله در محیط‌های ورودی و به‌ویژه در مناطق جنگلی افزایش یابد.

▪ با توجه به افزایش آلودگی و ایجاد ترافیک در فصل‌های بهار و تابستان لازم است محدودیت‌هایی برای ورود به برخی قسمت‌های جنگل و چشمه به‌ویژه برای وسایل نقلیه ایجاد شود.

▪ شناسایی افراد دارای تعلق اجتماعی، نگرش زیست‌محیطی و دغدغه اجتماعی بیشتر و ساماندهی و آموزش آنها برای افزایش آگاهی زیست‌محیطی و جلب مشارکت مردمی به‌منظور حفظ محیط زیست و ایجاد تشکل‌های محیط‌زیستی در ناحیه روستایی توصیه می‌شود.

▪ ارائه بسته‌های آموزشی مبنی بر حفظ محیط طبیعی روستا به بازدیدکنندگان باهدف بهبود نگرش زیست‌محیطی

▪ انجام مطالعات محیط‌زیستی و شناسایی توان‌های محیطی و تدوین الگوی آزمایشی گردشگری و همچنین ایجاد نواحی حفاظت‌شده طبیعی در این منطقه لازم است.

منابع

رضایی، ر.، شریف‌زاده، ا.، پاسکی، ا. (۱۳۹۱). واکاوی پیامدهای منفی توسعه گردشگری در مناطق روستایی استان قزوین، مسکن و محیط روستا.

نقش دولت در سرمایه‌گذاری و ایجاد شغل در منطقه بیشتر شود، میزان همکاری مردم در حفظ محیط زیست و توجه به حفظ آن بیشتر می‌شود؛ بنابراین، در این زمینه نیاز به مشارکت و همکاری دولت بیشتر احساس می‌شود. نتایج برخی مطالعات پیشین (King et al., 1993: 657; Dyer et al., 2007: 424) وجود رابطه معنادار متغیر وابستگی اقتصادی به گردشگری و نگرش مثبت ساکنان نسبت به گردشگری را تأیید می‌کند. از طرفی، تأثیر دغدغه و تعلق اجتماعی بر هزینه‌های محیط‌زیستی گردشگری، به‌علت تمایل و علاقه زیاد مردم به زندگی و کار در محیط طبیعی روستاست که آنها حساسیت محیط‌زیستی بیشتری را نشان دادند. به علاوه، وجود تأثیر معنادار نگرش زیست‌محیطی بر آگاهی از هزینه‌های محیط‌زیستی گردشگری، بیانگر تمایل و علاقه مردم به حفظ محیط زیست خود است.

۵- پیشنهادها

▪ نتایج نشان داد همکاری مردم روستا برای حفظ محیط زیست از جمله تأثیرات مثبت توسعه گردشگری بوده است، در این راستا ساماندهی گروه‌های محلی روستا و ایجاد تشکل‌های محیط‌زیستی محلی برای حفاظت از محیط طبیعی روستا توصیه می‌شود.

▪ نتایج نشان داد افراد عضو نهادهای روستایی و افراد با سابقه اقامتی بیشتر، نگرانی محیط‌زیستی بیشتری دارند؛ بنابراین، تمرکز بر این گروه از افراد باهدف جلب همکاری آنها برای حفاظت از محیط زیست توصیه می‌شود.

▪ با توجه به بیشتربودن پیامدهای منفی

گردشگری و تغییرات کاربری اراضی شهرستان

رامسر با استفاده از پردازش تصاویر سنجنده TM. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۲ (۴): ۱۴۰-۱۲۸.

علیزاده، ک. (۱۳۸۲). اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی، مورد: بخش طرنبه در شهرستان مشهد. پژوهش‌های جغرافیایی، ۴۴: ۵۵-۷۰.

قرخلو، م.، رمضان‌زاده لسبویی، م.، گلین شریف دینی، ج. (۱۳۸۸). اثرات زیست‌محیطی گردشگری بر سواحل شهر رامسر. جغرافیای انسانی، ۳ (۱): ۱۲-۱.

مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). آمارنامه‌های استان گلستان شهرستان کلاله.

مهدوی، م.، قدیری معصوم، م.، قهرمانی، ن. (۱۳۸۷). اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستایان دره‌کن و سولقان. روستا و توسعه، ۲ (۱۱): ۳۹-۶۰.

یعقوبی، ج. (۱۳۹۱). نظرسنجی درباره برخی پیامدهای گردشگری روستایی در مناطق روستایی بخش سلطانیه، استان زنجان. روستا و توسعه، ۲ (۵۱): ۱۵۳-۱۳۹.

Abdollahzadeh, G. Sharifzadeh, A. (2014). Rural Resident's perceptions towards tourism development: a study from Iran. International Journal of Tourism Research, 16: 126-136.

Allen, L. R., P. T Long, R. R. Perdue, and S. Kieselbach. (1988). The Impact of Tourism Development on Residents' Perceptions of Community Life. Journal of Travel Research, 27 (1): 16-21.

Amuquandoh, F. (2010). Residents perceptions of environmental impacts of tourism in the Lake Bosomtwe, Ghana. Journal of Sustainable Tourism. 18(2): 223-238

۱۳۷: ۹۲-۸۳

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان. (۱۳۹۲). قابل دسترسی در سایت www.Gorganchto.ir

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور. (۱۳۸۹). معاونت سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌ها، دفتر مناطق نمونه گردشگری. قابل دسترسی در سایت: www.ichto.ir

سلیمانی هارونی، خ.، خسروی پور، ب.، برادران، م.، غنیان، م. (۱۳۸۹). نگرش ساکنان مناطق گردشگری روستایی نسبت به پیامدهای گردشگری روستایی. تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۲ (۲-۴۱): ۲۱۸-۲۱۳.

شیری، س. م.، میبودی، ح.، حاجی حسینی، ا. (۱۳۹۲). پیامدهای محیط‌زیستی گردشگران بر نواحی ساحلی دریای مازندران از دیدگاه مردم و مسئولین. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۲ (۵): ۱۴۵-۱۲۹.

صالحی، ص.، قدمی، م.، همتی گویمی، ز. (۱۳۹۱). بررسی رفتارهای محیط‌زیستی در بین گردشگران ساحلی مطالعه موردی: گردشگران ساحلی شهر بوشهر در ایام نوروز. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۱ (۱): ۵۸-۳۵.

صالحی، ص.، فتاحی، ن.، همتی گویمی، ز.، حبیبی، س. (۱۳۹۲). گردشگران ساحلی و حفاظت از محیط زیست (مطالعه موردی: گردشگران ساحلی استان مازندران). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۲ (۴): ۱۲۷-۱۱۳.

عشورنژاد، غ.، حیدری، ز.، متین‌فر، ح. ر. (۱۳۹۲). تحلیل رابطه و پیامدهای محیطی توسعه

- attitudes toward general forest-related impacts of tourism: The case of Belek, Antalya. *Tourism Management Research*, 26(5): 691-706.
- Lankford, S. (1994). Attitudes and perceptions toward tourism and rural regional development. *Journal of Travel Research*, 24(3): 35-44.
- Lankford, S.V. and Howard, D.R. (1994). Developing a tourism impact attitude scale. *Annals of Tourism Research* 21(1): 121-139.
- Liu, J., Sheldon, P. J. Var. T. (1987). Resident Perceptions of the Environmental Impacts of Tourism. *Annals of Tourism Research*, 14 (1): 17-37.
- Lourenço, N., Machado, C., Rosário Jorge, M. (2009). Tourism, environment and sustainable development. Local strategies for improving rural livelihoods in Bahia (Brazil) and Goa (India). *Comite Nacional para o IGBP / Mudança Global. MGNócias* 9.
- Mason, P., Cheyne. J. (2000). Residents' attitudes to proposed tourism development. *Annals of Tourism Research*, 27 (2): 391-411.
- Mbaiwa, J. (2003). The socio-economic and environmental impacts of tourism development on the Okavango Delta, north-western Botswana. *Arid Environments*. 54: 447-467.
- McKercher, B., Prideaux, B. (2011). Are tourism impacts low on personal environmental agendas? *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (3): 325-345.
- Mitchell, R. E., Reid, D. G. (2001). Community Integration: Island Tourism in Peru. *Annals of Tourism Research*, 28 (1): 113-39.
- Nunkoo, R., Ramkissoon, H. (2010). Modeling community support for a proposed integrated resort project. *Journal of Sustainable Tourism*, 18 (2): 257-277.
- Nyaupane, G., Thapa, B. (2006). Perceptions of environmental impacts of tourism: A case study at ACAP, Nepal. *Sustainable development & World Ecology*. 13: 51-61.
- Perdue, R., Long, P. L., Lawrence, A. (1990). Resident Support for Tourism Development. *Annals of Tourism Research*, 17 (4): 586-99.
- Ritchie, J. R. B. (1988). Consensus Policy
- Andriotis, K. (2002). Local Authorities in Crete and the Development of Tourism. *Journal of Tourism Studies*, 13 (2): 53-62.
- Baysan, Y. (2001). Perceptions of the environmental impacts of tourism: a comparative study of the attitudes of German, Russian and Turkish tourists in Kemer, Antalya. *Tourism Geographies* 3(2): 218-235
- Canan, P., Hennessy, M. (1989). The growth machine, tourism and selling of culture. *Sociological Perspectives*, 32: 227-243.
- Chen, J. S. (2000). An investigation of urban residents' loyalty to tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 24(1): 21-35.
- Croall, J. (1995). Preserve or destroy. *Tourism and the environment*. London: Calouste Gulbenkian Foundation
- Dyer, P., Goursoy, D., Sharma, B., Carter, J. (2007). Structural if resident perception of touris and associated development on the sunshine coast, Australia. *Tourism management*, 28: 422-409.
- Gursoy, D., Rutherford, D. (2004). Host attitudes toward tourism: An improved structural modeling approach. *Annals of Tourism Research*, 31(3): 495-516.
- Gursoy, D., Jurowski, C., Uysal, M. (2002). Resident attitudes: A structural modeling approach. *Annals of Tourism Research*, 29: 79-105.
- Harris, C.M. (1991). Environmental effect of human activities on King George Island, South Shetland Islands, Antarctica. *Polar Record*, 27(162): 193-204.
- Hillery, M., Nancarrow, B., Griffin, G., Syme, G. (2001). Tourist perception of environmental impact. *Annals of Tourism Research*, 28: 853-867.
- Jurowski, C. Gursoy, D. (2004). Distance effects on residents' attitudes toward tourism. *Annals of Tourism Research* 31(2): 296-312.
- Jurowski, C., Uysal, M., Williams. D. R. (1997). A Theoretical Analysis of Host Community Resident Reactions to Tourism. *Journal of Travel Research*, 36 (2): 3-11.
- King, B., Pizam, A., Milman, A. (1993). Social Impacts of Tourism: Host Perceptions. *Annals of Tourism Research*, 20: 650-665.
- Kuvan, Y., Akan, P. (2005). Residents'

- Formulation in Tourism: Measuring Resident Views via Survey Research. *Tourism Management*, 9 (3): 199-212.
- Saveriades, A. (2000). Establishing the Social Tourism Carrying Capacity for the Tourist Resorts of the East Coast of the Republic of Cyprus. *Tourism Management*, 21 (2): 147-56.
- Spanou, S., Tsegenedi, K., Georgiadis, Th. (2012). Perception of Visitors' Environmental Impacts of Ecotourism: A case study in the Valley of Butterflies protected area, Rhodes Island, Greece. *Int. J. Environ. Res.* 6(1): 245-258.
- Sunlu, U. (2003). Environmental impacts of tourism. *Bari : Ciheam*. 57: 263-270.
- Teye, V., Sirakaya, E., Sonmez, S. (2002). Residents' attitudes toward tourism development. *Annals of Tourism Research*, 29: 668-688.
- Weaver, D.B., Lawton, L.J. (2001). Residents' perceptions in the urban-rural fringe. *Annals of Tourism Research*, 28: 439-458.
- Wing, G., Wong, P. (2006). Residents' perception of tourism impacts: a case study of homestay operators in dachangshan Dao, North-East china. *Tourism Geographies*, 8 (3): 253-273.

